

Antalya'nın Doğal ve Kültürel Peyzaj Özelliklerine Genel Bir Bakış

M. Selçuk SAYAN

Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü

ÖZ

Bir yörenin veya bölgenin doğal ve kültürel peyzaj özellikleri, peyzaj planlama ve tasarım sürecinde incelenmesi ve değerlendirilmesi gereken temel verilerdendir. Çünkü insan kullanımının söz konusu olduğu her yerde doğal özellikler değiştirilmekte, fiziksel yapı yeniden şekillendirilmekte ve kültürel özellikler alana taşınmaktadır. Antalya genel olarak Akdeniz peyzajının özelliklerini taşımaktadır. Baskın olarak maki ve ormanlardan oluşan doğal bitki örtüsü ve kaba dokulu traverten arazinin birlikte oluşturdukları girift yapısı, geniş ve uzun plajları, koyları, şelaleleri, dağları ve antik kent kalıntıları ile Roma, Bizans ve Selçuklu dönemlerine ait eserleri ile çok üstün bir peyzaj potansiyeline sahiptir. Ayrıca toprak, iklim ve toplumsal yapının ortaya koyduğu değişik kırsal peyzajlar dizisi de Antalya'da sergilenir. Antalya iklim, deniz, doğa, tarih ve kültür zenginlikleriyle aynı zamanda turizm için büyük potansiyele sahiptir. Turizm değeri 1970'li yıllarda fark edilmiş olan Antalya önemli projelere mekân oluşturmuştur. Ancak turizmin etkisiyle ivme kazanan kentleşme ile yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Antalya peyzajını oluşturan baskın özelliklerin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Değerlendirilen doğal ve kültürel peyzaj özellikleri, peyzaj planlama ve tasarım süreçlerine doğrudan katılmakta ve planlama- tasarım ürünü ile yeni bir biçime dönüşmektedir.

Anahtar Sözcükler: Peyzaj Mimarlığı, Kültürel Peyzaj, Doğal Peyzaj, Turizm, Akdeniz Bölgesi, Antalya, Türkiye.

GİRİŞ

Peyzaj sözcüğü geniş anlamı olan bir kavramı ifade etmektedir. Değişik bakış açılarına göre farklı şekillerde kullanılmakta olan peyzaj sözcüğü için dört temel perspektif belirlenebilir = manzara olarak peyzaj, belirli bir yer olarak peyzaj, kültürün ifadesi olarak peyzaj ve holistik bir varlık olarak peyzaj (Makhzoumi ve Pungetti, 1999). Peyzaj mimarlığı disiplininde genel olarak bir peyzajın varlığından söz edebilmek için, her şeyden önce büyük veya küçük ölçekli bir arazi parçasının varlığı şarttır (Bayraktar, 1973). Arazi ve onun morfolojik yapısı peyzaja temel oluşturan tabandır (Aran, 1977). Arazi morfolojisi ve onu kaplayan doğal yeşil örtü birbirini tamamlayarak renk, kitle ve çizgi özellikleriyle bir mekânın doğal fizyonomisini ortaya koyar (Aran, 1965). Değişik iklim koşulları altında, arazi morfolojisi ve doğal bitki örtüsü arasında oluşan ilişkiler sonucunda ise farklı görünümlere sahip peyzaj örnekleri oluşur.

Kültürel peyzaj ise insanların çevrelerini doğal durumdan, yapay (insan yapısı) duruma dönüştürmeleri sonucunda oluşan görünümleri ifade eder. Kültürel peyzaj içinde insan yapısı olan kültür varlıkları baskındır. Bir yörenin peyzaj özellikleri içinde insanların ortaya koyduğu yerleşme alanları, arkeolojik kalıntılar, altyapı, tarım alanları gibi kültürel peyzaj görünümlerinin önemi büyüktür. Her bölge ve yörenin kendine özgü doğal ve kültürel peyzaj özellikleri bulunabilir. Bu farklılıklar coğrafi konum, iklim, doğal bitki örtüsü, jeolojik yapı, kültürel özellikler gibi daha birçok özelliğin birbirinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Akdeniz Havzası da kendine özgü koşulları ile insanlara farklı bir yaşama ortamı sunmaktadır. 1.857.000 km² büyüklüğündeki Akdeniz Havzası'nın karmaşık ve sarp rölyefi, iklimi, flora ve faunası ile kıyılarında sayısız uygarlıkların gelişimini sağlamıştır (Grenon ve Batisse, 1988).

Türkiye'nin güney kıyıları Akdeniz ikliminin genel özelliklerini taşımaktadır. Antalya ise ülkemizin Akdeniz Bölgesi'nde yer alan, 20.815 km²'lik yüzölçümüne sahip bir ilimizdir. İlin kıyıdağı sınırları doğuda Anamur Burnu'ndan batıda Eşen Çayı'na kadar uzanır. Toplam kıyı uzunluğu 450 km olup bu rakam ülke kıyılarının (8333 km) % 5,4'üne karşılık gelmektedir (Şekil 1).

Antalya ili toprakları, 36°06' ve 37°27' kuzey enlemleri ile 32°27' ve 29°14' ve doğu boylamları arasında yer alır (Yurt Ansiklopedisi, 1982). Kuzeyinde Burdur ve Isparta, kuzeydoğusunda Konya, doğusunda İçel, batısında Muğla illeri vardır; güneyini tümüyle Akdeniz çevreler.

ANTALYA'NIN DOĞAL PEYZAJ ÖZELLİKLERİ

Arazi Morfolojisi ve Jeolojik Yapı

Antalya kentinin batısında, limanın kuzeyinden denize yaklaşımaya başlayan Beydağları ile arazi eğimi birdenbire %25'in üzerine çıkar ve bu eğim kuzeybatıda Kepez'e kadar sürer (Sayan, 1998). Kepez'den başlayıp Düden Çayı'nın kuzeyinden Göçerler ve Kütükçü'den kuzeydoğuya, içerilere giren dağlar, falezlerden sonra ikinci bir teras oluşturur. Bu terasta eğim %5'ten başlayarak 100-2000 m mesafede %25'e kadar çıkar ve bu seviyede eğim %5'in altına düşer. Doğuda ise kuzeyden güneye doğru 50-500 m arasında değişen genişlikte bir şerit uzanır. Bu şeridin üzerinde eğim yine %5'lere yükselir. Antalya'nın güneybatı kıyısının ana arazi özelliği, Anadolu platosunun güneybatı kenarında Batı Toroslar'ı oluşturan bir dizi sıradağlardır (Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, 1975). Genellikle güneybatı kıyılarının birçok bölümlerinde dağlar denize yarlar ve yalçın zirvelerle dik iner ve Antalya'da Beydağları'nın bazı kuzey yamaçlarında hemen hemen tüm yıl boyunca kar örtüsü bulunur (Turizm Bakanlığı, 1993). Bu kesimde güneş, açık yerlere göre dağların arasından daha erken batar ve bölge, nem yoğunlaşması nedeniyle daha çok yağış alır.

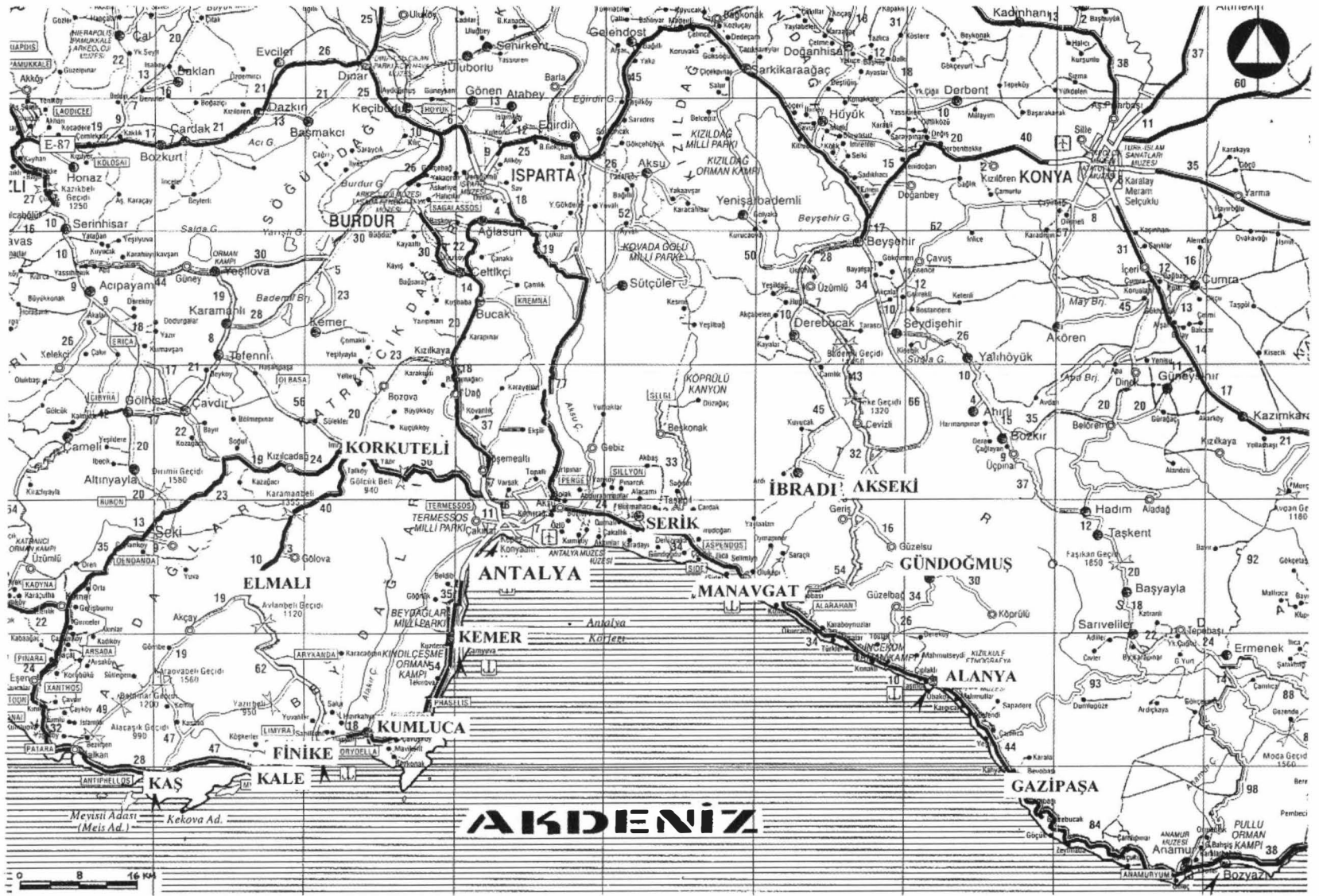
Kentin güneybatısındaki dağların peyzaj değeri çok yüksektir. Antalya'nın güneybatı kıyılarının en önemli üç peyzaj özelliği olan denize paralel dağlar; yoğun yeşil örtü ve deniz, beraberce girift bir yapı oluşturmaktadır (Sayan, 2000). Kıyı boyunca uzanan Beydağları, deniz kıyısından başlayarak birdenbire yükselmekte; önde kıyıdağı görünen Tahtalı Dağı'na (2366 m) ve daha batıda bölgenin en yüksek dağı olan Kızlar Sivrisi'ne (Akdağ) (3069 m) kadar bitkisel yönden değişik zonları içermektedir. Dağların bulunduğu görünümüler Japon bahçelerinde kullanılan

peyzaj tasarım tekniklerinin uygulanmasına elverişlidir. Peyzaj tasarımı, fiziksel anlamda sınırlansa bile görsel olarak uzaktaki dağ manzaralarıyla bütünleştirilebilir. Bu kesimde, alçak ve yüksek tepelerin, havanın nemine, günün saatlerine ve mevsimlere göre sunduğu pitoresk silüet, görünüm ve algılanan üçüncü boyut etkileyicidir. Ayrıca, tarihsel zenginliklerle beslenen manzaralar ise daha ilginç peyzajlar sunmaktadır.

Antalya'da en eski formasyon olarak Paleozoik devreye ait kayalar görülmektedir (Antalya Valiliği, 2000a). Alanya'nın kuzeyinde dikkati çeken Alanya masiflerini kristalize şist, fillat, mermer ve kireçtaşı temsil etmektedir. Bu kayalar şiddetli tektonik olayların etkisinde kalarak kırılmış ve kıvrımlanmışlardır.

Antalya kenti çevresinin yerleşim yerlerinde ana kaya travertendir. Doğal arazi plastiğini oluşturan traverten kayalar, Akdeniz bitki örtüsüyle bütünleşmektedir. Travertenler Antalya ilinin 30 km kuzeyinde bulunan Kırkgöz ve diğer kaynak gruplarından çıkan bikarbonatça yoğun karst sularının, az eğimli ve kısmen geçirimli tabandan akarken çökelttiği karbonatlardan oluşmuştur (Antalya Valiliği, 2000a). Dünyada travertenlerin dokuları bakımından en iyi yayılış gösterdiği yerlerden biri Antalya'dır (Mimarlar Odası, 1996). Fiziksel özelliklerine göre; oolitik, masif, süngerimsi ve bitki boşluklu olmak üzere dört traverten dokusu belirlenmiştir. Travertenler doğuda Aksu çayından, batıda Beydağları'na kadar 21 km, güneyde deniz kenarından, kuzeyde Kırkgöz kaynaklarına kadar 30 km olmak üzere 630 km²'lik bir alana yayılır (Antalya Valiliği, 2000a). Karada iki ve deniz içinde bir diğer plato halinde uzanmaktadır. Travertenler sahilde 20 km kadar uzunlukta ve ortalama 39 m yükseklikte bir falez sahiptir (Mimarlar Odası, 1996). Falezler ilginç jeomorfolojik oluşumlardır. Falez sözcüğü dilimize Fransızca'dan (=falsaise) geçmiştir. Türkçe karşılığı olan "yalıyar" veya "kıyı yarları" sözcükleri coğrafyada yaygın olarak kullanılmasına karşın, günlük kullanımda "falez" sözcüğü yerleşmiştir. Falezler, "deniz ve göl kıyılarında dik ve yüksek yerler" olarak tanımlanmaktadır. Falezler, denize ulaşım yönünden bir engel gibi görünse de aslında peyzaj mimarlığı açısından çok zengin ve etkileyici plastik unsurlardır. Düşey yöndeki hareketlilik ve travertenlerin anıtsal peyzaj özellikleri, tasarımlar için önemli bir kaynak ve çıkış noktasıdır. Antalya'da Düden Şelalesi'nden dökülen sular, ikinci kez kent yerleşiminin doğusundaki falezlerin üzerinden denize dökülmektedir. 35-40 m'lik falezlerin üzerinden denize dökülen akarsu, kentteki önemli çekim kaynaklarından biridir. Turizm yönünden büyük değer taşıyan bu tür

Şekil 1. Antalya kenti merkezi ve ilçelerinin konumu

kaynakların çevresinde gerçekleştirilen peyzaj tasarım ve planlamalarının, kaynağın ortaya çıkarılması veya vurgulanmasında önemli payı vardır (Sayan, 2000). Jeomorfolojik yönden de Antalya Körfezi'nin batı kıyıları boyunca Toroslar adeta duvar gibi yükselmekte, serpantin temel üzerinde bulunan kireçtaşları alanda birdenbire yükselen önemli tepe ve zirveleri oluşturmaktadır. Antalya-Manavgat arasında 200-300 m'ye ulaşan traverten kütleleri bulunmaktadır.

İklim

Kendine özgü bitki örtüsüyle Akdeniz iklimi o kadar tipiktir ki coğrafyacılar tarafından diğer kıtalarda da (Kaliforniya, Şili, Avustralya ve Güney Afrika) bu isimle anılmaktadır (Grenon ve Batisse, 1988). Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçmektedir. Yağışların yıl içi ve yıllar boyu dağılımı düzensizdir. Yağışlar, birkaç saatte yoğun ve ani, çoğu kez felaket doğuran, değerli toprağı parçalayıp uzaklara taşıyan taşkınlar yaratacak ölçüde şiddetli olabilmektedir. Akdeniz iklimi, temelde tutarlı bir nitelik taşımakla beraber, yazın en yüksek sıcaklıklarla yağış yokluğunun çakışması, bitkilerde yüksek derecede buharlaşma-terlemeyi tahrik etmektedir.

Klimagram yöntemi ile yapılan değerlendirmeye göre Antalya, Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Antalya, Alanya ve Korkuteli istasyonları için sıcaklık ve yağış parametreleri göz önüne alınarak yapılan değerlendirmede bölgede genel olarak yaz aylarının sıcak ve kurak, kış aylarının ise ılıman ve yağışlı olduğu tespit edilmiş olup Antalya'nın kıyı kesimleri Akdeniz iklim tipi altında, mutedil-deniz ve sıcak-deniz iklim sınıfına girerken, iç kesimlerde soğuk-yarıkara iklim tipi görülmektedir (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 1999). Bölge iklimine ilişkin yıllık ortalamalar Çizelge 1'de verilmiştir:

Deniz ve Kıyısız Alanlar

Antalya'nın sahip olduğu doğal peyzaj özelliklerinden deniz ve kıyısız alanlar, turizm ve peyzaj mimarlığı açısından önemlidir. Özellikle Antalya kıyıların-

da gerçekleşen kitle turizminin çıkış noktası olarak öngörülen deniz ve kıyısız alanlar, bu sektörün tüm süreçlerine doğrudan hizmet etmektedir. Peyzaj mimarlığı açısından deniz, kavramsal peyzaj tanımlamalarına konu oluşturmakta; kıyısız alanlar ise, suya bağlı rekreasyon alanlarının planlama ve tasarımları için fiziksel mekânı sağlamaktadır.

Ekonomik üretim işlevi olarak deniz, bir besin ve mineral madde kaynağı; sosyal işlev olarak ise ayrıcalıklı bir tatil ve eğlence yeridir. Özgün uygarlıkların beşiği olan Akdeniz kıyıları sadece "elverişli bir alan" değildir; Akdeniz aynı zamanda olağanüstü tarihi zenginliği ve nispeten bozulmamış eşsiz manzaralarıyla tüm sahil ülkelerinin ortak kültür mirasını oluşturur (Grenon ve Batisse, 1988). Denizin fiziksel, işlevsel ve görsel özellikleri bulunmaktadır. Fiziksel özellik denince, kara parçası olarak üzerinde yürüdüğümüz bölümün kıyı çizgisiyle ayrılıp bu çizgiden başlayarak su kitlesine dönüşmesi durumu anlaşılır. İnsanların yoğun olarak bulunduğu yerleşim alanlarında, rekreasyonel gereksinimlere bağlı olarak ortaya çıkan "açık ve yeşil alan sistemi" gibi karasal alanların yanında, deniz de kavramsal olarak, açık ve yeşil alan sisteminin bir parçası olarak kabul edilebilir. Denizin işlevsel önemi, her türlü denize dayalı rekreasyonel etkinliğe ve deniz taşımacılığına ortam sağlamasıdır. Bu yönüyle deniz, aktif rekreasyon için zemin oluşturmaktadır. Üçüncü önemli özelliği ise denizin görsel özelliğidir. Görsel açıklığı sağlamak pasif rekreasyondur ve ruhsal dinlenmeyi sağlar.

Antalya kent merkezi ve bazı ilçeleriyle birlikte turizm yönelik kullanımların yoğun olarak bulunduğu bir kıyı kentidir. Kıyı ise toprağın, nehirlerin ve denizin etkilerinin karşılaştığı ve etki ettiği doğal alandır. Akdeniz Havzası'nda, kıyı ortamı morfolojik, biyolojik ve coğrafi açıdan büyük çeşitlilik gösteren duyarlı bir ortamdır. Bu çeşitlilik ve Akdeniz'i diğerlerinden ayıran spesifik özellikler, Antalya'yı özgün bir tatil mekânı yapmaktadır. Antalya'da deniz ile karanın birleştiği çizgi boyunca çok değişik kıyı oluşumları bulunur. Bir başka deyişle, kıyı ile ilgili tüm ta-

İKLİM PARAMETRESİ	EN DÜŞÜK DEĞER	EN YÜKSEK DEĞER	ORTALAMA
Yıllık ortalama sıcaklık	12.3°C (Korkuteli)	19.9°C (Kaş)	16.9°C
Yıllık ortalama yağış	412.6 mm (Korkuteli)	1355.5 mm (Akseki)	891.3 mm
Yıllık ortalama rüzgar hızı	1.7 m/sn	3.1 m/sn (Antalya)	2.2 m/sn
Yıllık ortalama bağıl nem	% 51.6 (Kalkan)	% 68.8 (Alanya)	% 61.1
Yıllık ortalama açık günler sayısı	144.0 gün (Antalya)	182.3 gün (Kaş)	161.1 gün
Yıllık ortalama bulutlu günler sayısı	128.2 gün (Kaş)	178.7 gün (Korkuteli)	161.5 gün
Yıllık ortalama kapalı günler sayısı	27.4 gün (Kalkan)	56.3 gün (Akseki)	42.4 gün

Çizelge 1. Antalya iklimine ilişkin ortalama değerler (Anonim, 1999).

nımlamalar Antalya kıyılarında örneklenir. Değişik genişliklerde düz kumsallar, falezler ve ikisinin karışımı, kıyı boyunca uzanır. Falezler 35-40 m. yüksekliğinde kentin Konyaaltı ve Lara plajları arasında kalan bölümünü boydan boya kuşatır. Bu bir tür doğal terastır ve bu yolla kent, kıyı boyunca hem yatay, hem de düşey gelişme göstermektedir. Kent, falezler üzerinden deniz ve dağların sunduğu pitoresk manzaralara hakim olmaktadır. Kente yakın bölümlerde turizm yatırımlarının yoğun olarak bulunduğu kıyıları, çoğunlukla doğal kumsallar boyunca uzanmaktadır. Kent merkezi otellerinde ise genellikle denize yakın bölümler tercih edilmiştir.

Doğal Bitki Örtüsü

Doğal bitki örtüsü, süregelen iklim ve çevre koşullarının en iyi göstergelerinden biri olması bakımından, doğal peyzaj özelliklerinin en önemlilerindedir. Akdeniz florası tür sayısı bakımından en zenginlerdendir; fakat büyük ölçüde, donuk yeşil renkli ve derimsi kalın yapraklara sahip herdemyeşil ağaç ve çalılardan oluşur (Blamey ve Grey-Wilson, 1993). Bölgede bodur çalılırları garig veya frigana, çalılırları maki vejetasyonu, ağaçları ise meşe ile iğne yapraklı olan kızılçam, fıstık çamı, halep çamı, servi oluşturur (Atalay, 1983). Doğal orman örtüsünün zarar gördüğü veya herhangi bir nedenle ortadan kalktığı alanlarda 1-3 m yüksekliğinde (bazen daha yüksek) yoğun herdemyeşil küçük ağaç ve çalılardan oluşan maki

vejetasyonu, deniz seviyesinden 600 m yüksekliğe kadar ulaşmaktadır. Garigler (= *frigana*) ise, bodur herdemyeşil çalılırların nadir olarak 0.5 m'den daha yüksek olduğu daha açık bir komünitesidir. Maki ve garigler, Akdeniz vejetasyonu içinde karakteristik özellikleri nedeniyle önemli tiplerdir. Antalya, Akdeniz fitocoğrafik bölgesinin sahil kesiminde yer aldığı için kurak bir iklime sahiptir. Bu nedenle daha çok kurakçıl karakterli vejetasyon tiplerine rastlamak mümkündür (Göktürk, 1994). Başlıca vejetasyon tipleri ve grupları temsil eden türler Çizelge 2'de verilmiştir.

Türkiye genelinde endemik türler en çok Akdeniz bölgesinde yer almaktadır (Göktürk, 1994). Antalya kent yerleşim alanı içinde beş, hem kent içinde hem de kent yerleşim alanına yakın kesimlerde on beş adet olmak üzere toplam yirmi adet endemik bitki türü bulunmaktadır. Endemik türlerin yanı sıra bazı nadir bitkiler de kent içinde ve kent yerleşim alanına yakın kesimlerde bulunmaktadır.

Kültür bitkileri vejetasyonu, kontrollü olarak dikilen bitkilerden oluşmaktadır. Bu vejetasyon tipinde yer alan türler kontrollü olarak dikildiği için birbirlerine üstünlük sağlayamamışlardır. Bu bitkiler daha çok görsel etkisi yüksek peyzaj bitkileridir. Bazı bitkiler, iklime uygunlukları ve doğaları gereği geniş ölçüde kullanılmış ve oldukça da yayılmışlardır. Bazen bir yerli bitki kavramının ne olduğu ve hangi bitkinin sonradan gelmiş bir tür olduğunu söylemek güçtür; fakat sonradan gelen bitkilerin birçoğu, bo-

SIRA	VEJETASYON TİPİ	TANIMLAMA	GRUPLARI TEMSİL EDEN BİTKİ TÜRLERİ
1	Kumul	Deniz kenarındaki kıyısal kumullarda bulunan vejetasyon.	<i>Akanna tinctoria</i> (hava cıva otu) <i>Anthemis ammophila</i> (plaj papatyası) <i>Cakile maritima</i> (denizteresi) <i>Pancreium maritimum</i> (kum zambağı)
2	Maki	Yüksekliği 1-3 m'ye ulaşan ve bazen de daha çok boylanan, sık herdemyeşil küçük ağaç ve çalılardan oluşan vejetasyon.	<i>Cistus creticus</i> (laden) <i>Myrtus communis</i> (mersin) <i>Pistacia lentiscus</i> (menengiç) <i>Quercus coccifera</i> (kermes meşesi) <i>Spartium junceum</i> (katırtırağı)
3	Kaya	Deniz kıyısındaki falez kayalıklarında ve iç kısımlardaki kurumuş dere yataklarındaki kayalıklarda bulunan vejetasyon.	<i>Ceterach officinarum</i> (altınotu) <i>Ephedra campylapoda</i> (deniz üzümü)
4	Orman	Sahilden başlayıp 2000 m'ye kadar alan yamaçların güneye bakan bölümlerinde bulunan vejetasyon.	<i>Cedrus libani</i> (sedir) <i>Cupressus sempervirens</i> (servi) <i>Pinus brutia</i> (kızılçam) <i>Pinus pinea</i> (fıstıkçamı)
5	Higrofil	Kurakçıl karakterli olmayan bu vejetasyon tipine sucul alanlarda rastlanmaktadır.	<i>Nymphaea alba</i> (nilüfer) <i>Typha latifolia</i> (hasır otu)
6	Kültür	Bitkileri Kontrollü olarak dikilen bitki türlerinden oluşan vejetasyon.	<i>Acacia cyanophylla</i> (kibns akasyası) <i>Eucalyptus camaldulensis</i> (akaliptus) <i>Washingtonia robusta</i> (vaşington palmiyesi)

Çizelge 2. Antalya'da baskın vejetasyon tipleri.

zulmuş ve işlenmiş arazileri, meyve bahçelerini, terk edilmiş plantasyonları ve konut yerleşmelerine yakın yerleri tercih etmektedirler (Blamey ve Grey-Wilson, 1993). Bazı durumlarda da bölgenin bir bölümünde yerli olan bir tür, diğer bir bölümünde sonradan getirilmiş ve doğallaşmış olabilmektedir.

ANTALYA'NIN KÜLTÜREL PEYZAJ ÖZELLİKLERİ

Tarihsel Gelişim ve Önemli Prehistorik-Arkeolojik Değerler

Antalya, batı Akdeniz kıyısında yer alan ve coğrafi konumu açısından önemli bir liman kentidir. Bu özelliğinden dolayı, kurulduğu tarihten başlayarak sürekli istilalarla karşı karşıya kalmıştır (Durukan, 1987). Hellenistik dönemde Bergama Kralı II. Attalos (M.Ö. 159-138) bölgenin stratejik önemini dikkate alarak buraya bir kent, aynı zamanda da bir deniz üssü kurduştur. Kent kurucusunun adından dolayı "*Attaleia*" olarak anılmıştır. Arap kaynaklarında kentin adı "*Antaliye*", Türk kaynaklarında "*Adalya*" olarak geçmektedir. Yerleşme, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayarak "*Antalya*" olarak adlandırılmıştır.

Antalya bölgesi, tarih içinde en az Antalya kadar önemli diğer kentleri de içermektedir. İlk insan topluluklarının yaşam düzenleri hakkında bilgi veren Paleolitik devir izleri, Antalya il sınırları içindeki en eski uygarlık belgeleridir (Mimarlar Odası, 1996). Yunanistan'da M.Ö. 1200 yıllarına kadar devam eden Dor istilasının ortaya çıkardığı kaynaşma, Anadolu'nun batısını da etkilemiştir. Dor istilasından kaçan halk Anadolu'nun batı kıyılarında koloniler kurmaya başlamıştır. Şimdiki Antalya ilinin sınırları o dönemde ağırlıklı olarak Likya (Lykia), Pamfilya (Pamphylia) ve az miktarda Kilikya bölgelerinin içine girmektedir. Likyalıların atasının M.Ö. ikinci binde Doğu Akdeniz'e korsanlıklarıyla dehşet saçan "*Lukalar*" olduğu sanılmaktadır. Lykia, kurulduğu zamandan sonra çeşitli yönetimlerin altında bulunmuş ve M.Ö. 43'te Roma topraklarına katılmıştır.

Pamfilya'nın tarih öncesinden bu yana bir yerleşim yeri olduğu ortaya çıkmıştır. Dor'lar M.Ö. 1200'lerden sonra bu bölgeye gelmişlerdir. Sırası ile; Pers, Bergama, Roma ve Bizans egemenlikleri altında kalan Pamfilya, Selçuklu egemenliği sırasında gelişme göstermiş; Selçukluların zayıflayıp yıkılmasından sonra yeni devlet ve beylikler kurulmuş ve Antalya bölgesi bu beyliklerden Hamidoğullarının bir kolu olan "*Tekelioğulları*"nın yönetimine girmiştir. 1391 yılında I. Murat döneminde Antalya bölgesini topraklarına katan Osmanlılar, sürekli Türk denetimini bölgede kurmuşlardır.

Bu kadar yoğun tarihi olaylara, kültürel değişim ve karışımlara sahne olan Antalya bölgesindeki tarihi-kültürel eserler de buna bağlı olarak çoğalmıştır. Özellikle Roma döneminden kalan antik kentler ve kalıntılar ile Selçuklu Dönemi eserleri Antalya'nın turizm potansiyelinin temel taşlarını oluşturmaktadır.

Antalya'nın Roma Dönemi antik kentlerinden bazıları; Ksantos (Xanthos), Patara, Mira (Myra), Olimpos (Olympos), Faselis (Phaselis), Perge, Antalya (Attaleia= Antalya Kent Merkezi), Silyon, Aspendos (Belkıs) ve Side'dir. Selçuklular'dan kalan eserlerden, kent merkezindeki Yivli Minare Cami, Mevlevihanesi ve Medresesi, Karatay Medresesi, Ahi Yusuf Camii ve Türbesi, kent merkezi dışındaki eserlerden Evdir Han, Kırkgöz Han, Alara Han, Şarapsa Han, Alanya Kalesi, bu dönemin günümüze kadar kalabilen örneklerindedir (Antalya Valiliği, 1986)

İmar Planlama Çalışmaları

Günümüzde "*Kaleiçi*" olarak adlandırılan sur içi çekirdeği ile daha sonra Osmanlı döneminde bu çekirdeği çepeçevre saran sur dışı alanlarda, bazı bozulmalara rağmen eski kent dokusu, 1970'lere kadar yaşayabilmiştir (Antalya Belediye Başkanlığı, 1990). Yetmişli yıllarda giderek artan göç hareketi, hızlı gelişen turizm baskıları ve diğer sosyo-ekonomik baskılar, kent merkezi ve mücavir alanlarda arazi spekülasyonuna neden olmuştur. 1960'ların sonundan itibaren yapılan planlama çalışmalarında, bazı olumlu kararlar getirilmekle beraber, kent ve kent merkezi üzerindeki planlı yoğunlaşma önerileri yanında koruma politikaları geliştirilmemiş ve sur dışındaki tarihi dokunun, hemen tamamının yok edilmesi önlenmemiştir (Antalya Belediye Başkanlığı, 1990).

Antalya'da kent planlama çalışmaları 1950'li yıllarda başlamıştır. İlk kent planı, İller Bankası tarafından hazırlanmış ve 1957 yılında İmar ve İskan Bakanlığı'na onaylanmıştır. Bu plan Kaleiçi ile birlikte batıda Bahçelievler, kuzeyde Şarampol ve doğuda Yenikapı ile sınırlı kalmıştır. Kent içinde sınırlı bir alanı kapsayan bu planın ön araştırma raporlarında, önemli yanlışlar yapılmış ve planlama aşamasında kentin iklimsel ve çevresel özellikleri göz önüne alınmamıştır. Antalya yazların çok sıcak geçtiği bir Akdeniz kıyı kentinden çok bir kara kenti gibi planlanmıştır (Mimarlar Odası, 1996).

1965 yılında, bu planın yenilenmesine karar verilmiş; ancak bu kez Belediye, planı İller Bankası yerine özel büroya yaptırmayı uygun bulmuştur. Böylece planlama işi 1969'da ihale edilmiş; ancak planlama çalışmaları 1973'te durdurulmuştur. 1976 yılında planın tekrar ele alınması zorunluluğu doğmuş ve

1977 yılında çalışmalara başlanmıştır. Öncelikle nazım imar plan çalışmaları yapılmış ve Antalya Belediyesi Planlama Bürosu ile hazırlanan nazım plan 1980 yılında onanmıştır. Hazırlanan nazım planın 1985 yılında 10 paftası; 1992 yılında ise tümü revizyonlardan geçirilmiştir.

1994 yılında Antalya kentine Büyükşehir statüsü verilmesiyle yeni bir nazım plan hazırlanmasına karar verilmiştir. Bu amaçla Antalya'nın 1995-2015 yılları arasındaki yapılaşmasını yönlendirecek yeni imar planının yapımına başlanmıştır. Hazırlanan bu yeni plan 1:25000 ölçekli 16 pafta ve 1:5000 ölçekli 70 paftadan oluşmaktadır.

Doğu Antalya turizm alanı içinde yer alan Belek Turizm Bölgesi'nin büyük bir bölümü, Özel Çevre Koruma Bölgesi ilan edilmiştir. Bölgenin içinde yer aldığı ilk çevre düzeni planı, 1981 yılında onaylanmıştır. 1987 yılında revizyon görmüş; son olarak da 14.09.1995 tarihinde revizyon yapılarak bugünkü turizm merkezi planı elde edilmiştir. Merkez 21 turizm parseli üzerinde, her parsel 650 kişilik nüfusa göre planlanmıştır. Planlama kapsamında yüksek nitelikli bir sağlık tesisi, golf alanları, kıyı gerisinde yer alan yerleşmelerin deniz kullanımını temin etmek amacıyla güneybirlik kullanım alanları, eğlence merkezi ve turistik tesislerin hizmet personeline ait lojman alanları yer almaktadır. Belek bölgesinde turistik alanın gerisinde, belediyece son yapılan imar planı tamamen tarımsal karakterli alanları kapsamaktadır.

Doğu Antalya bölgesinde yer alan Side, Antalya'ya 70 km. Manavgat'a 20 km. uzaklıkta bir kıyı yerleşimidir. İlk planlama çalışmalarına 1968 yılında, uluslararası bir yarışmayla başlanılmıştır. "*Side ve Çevresi Turistik Düzenleme Projesi*"nin planlama yaklaşımı, alt ve üst ölçekteki ilkelere dayanmaktadır. Side, Antalya kıyı bandının bir alt parçası olarak ele alınmakta ve üst bölgeyle ilişkiler birbirini besleyen biçimde kurulmaktadır. Böylece proje turistik komplekslerin düzenlenmesinden oluşan bir karakter kazanmaktan öte, içinde kültürel, doğal, arkeolojik, sosyal, ekonomik çeşitliliği de barındıran büyük bir organizasyon biçiminde ortaya çıkmıştır (Mimarlar Odası, 1996).

Zaman içinde birtakım politik-bürokratik engellerin ortaya çıkması ve kanunla sınırlanan sürede uygulamaya geçilemeyişi, kazanılan kamulaştırma haklarının kaybedilmesine yol açmıştır. Proje etaplarının hiçbirisi gerçekleştirilememiştir. Sonuçta politik tercihlerin değişiminin yanı sıra, uygulama için bulunan finansman kaynağının yeterli olmaması nedeniyle merkezi yönetim tarafından organize edilmesi gereken alt yapı olanakları da sağlanamamış; proje uygulanamamıştır.

Sahip olduğu doğal ve arkeolojik değerlerin büyük turizm talebine yol açtığı Side'de turizm yatırımları hızla sürmektedir. Bugün uygulanan planda Side antik kenti, konaklama dahil tüm kentsel kullanışların, yüksek rant nedeniyle yoğun biçimde yer aldığı bir alan durumundadır. Bugün yürürlükte olan imar planı, sadece Side yerleşmesi için 160 yatak/ha standardıyla toplam 35.000 yataklık bir kapasiteye ulaşmayı hedeflemektedir. Ancak mevcut gelişme hızıyla yukarıda sınırlanan bölge içinde toplam 50.000 yatağın üzerine çıkacağı tahmin edilmektedir.

Güney Antalya'nın önemli turizm merkezlerinden biri olan Kemer kıyı yerleşimine ilişkin Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi ise, Türkiye'de organize turizm projeleri deneyimlerine ilk örnektir. Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi (GATGP), Antalya ili güneybatı kıyılarında seçilmiş bir yörede kısa vadede, kitle turizmine cevap verecek toplu bir yatak kapasitesi yaratmak amacıyla girilmiş bir çalışmadır. Bu proje plan, program, finansman ve işletme konularını beraberce ele alan ilk ve tek entegre projedir (Anonim, 1996). GATGP'nin hedefleri şunlardır (Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, 1975):

- Bölgenin ekonomik ve sosyal gelişimine turizmin katkısını sağlamak ve arttırmak.
- Dengeli bir bölgesel kalkınmayı gerçekleştirebilmek için turizmin, bölgenin çeşitli sektörleriyle bütünleşen bir biçimde ele alınması.
- Rekreasyon gereksinmesinin karşılanmasının yanı sıra doğal çevrenin korunmasının sağlanması.
- Farklı gelir düzeylerindeki kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamak üzere gerekli turistik arz çeşitliliğinin oluşturulması.
- Çok yönlü çevre kontrolü için yasal bir aracın sağlanması.
- Turistik tesislerin bölgeye olan bağımlılıklarının artırılması. Kendi kendine yeterli tesisler yerine, mal ve hizmet yönünden yakın çevreye bağımlı tesislerin geliştirilmesi; bu girdilerin sağlanması için mevcut yerleşmelerin donatılması.
- Çeşitliliğin ve yarışma ortamının yaratılabilmesi ve dışa kapanıklığın sınırlandırılması amacıyla küçük kapasiteli tesislerin teşvik edilmesi.
- Tesislerin sosyal bütünleşmeyi sağlayacak biçimde planlanması.

Kırsal Peyzaj

Kırsal peyzaj özellikleri, yöreleri birbirinden ayırt eden önemli faktörlerden biridir. Bir yörede kültüre alınan tarım ürünleri, o yöredeki iklimin, topoğrafik yapı-

nın, toprak özelliklerinin, sosyoekonomik yapının göstergelerinden olduğuna göre, kırsal peyzajın da, başlıca bitkisel üretim türlerine bağlı olarak şekillendiği söylenebilir. Kırsal peyzaj planlama, peyzaj mimarlığının çalışma alanlarından biridir. Günümüzde grafiği hızla yükselen alternatif turizm türleri için ise, kırsal peyzaj büyük önem taşımaktadır.

Antalya ekonomisinin dayandığı iki ekonomik sektörden biri tarımdır. Antalya ilinde görülen iki farklı iklim tipi, tarımsal üretimde farklılaşmaya neden olmuştur. İlin kıyısında yağışlı ve sıcak, iç kesimlerde ise ılımlı bir kara iklimi görülmesi dolayısıyla, kıyılarda pamuk, susam, mısır, yerfıstığı, portakal, mandalina, limon, muz gibi sıcak iklim ürünleri; iç kesimlerde ise buğday, arpa, yulaf gibi ürünler yetiştirilmektedir (Antalya Belediye Başkanlığı, 1990). Ayrıca kıyı kesimlerindeki seralarda veya örtü altında sebze ve kesme çiçek üretimi yaygın olarak yapılmaktadır.

Antalya Havzası, kuzeyde Sultandağları; doğuda Alanya ve Toroslar; batıda Beydağları ve güneyde ise Antalya Körfezi ile sınırlanmaktadır (Topraksu Genel Müdürlüğü, 1970). Antalya ilinin kıyı kesimindeki tarım alanlarının önemli bir bölümü Antalya Havzası'ndaki düzlüklerde bulunmaktadır. Ayrıca Alanya-Gazipaşa kıyı şeridi ülkemizdeki muz plantasyonlarının en yoğun olduğu bölgedir. Alanya-Gazipaşa arasındaki bölge yön, topografya ve toprak özellikleri nedeniyle muz yetiştiriciliğine olanak tanımaktadır. Muz plantasyonlarının güneyi tamamen açık; kuzey cephesi ise dik tepe ve dağlarla çevrilidir. Deniz düzeyinden başlayarak çoğunlukla 100 m'ye kadar olan yüksekliklerdeki alüviyal ve kolüviyal topraklara sahip doğal ve yapay teraslarda konumlanan muz plantasyonları bu yörenin en önemli kırsal peyzaj özelliğidir (Sayan, 2000). Antalya'nın güneybatı kıyısında denize paralel uzanan Beydağları ile sınırlanan kıyı üzerinde yer yer akarsuların getirdiği alüvyonlarla oluşan kıyı ovaları da bulunmaktadır. Bu ovalarda Antalya'daki turunçgil bahçelerinin büyük bölümü yer almaktadır. Yöredeki tarım kültürü ve kırsal peyzaj özelliklerinin her biri, turizm yönünden değer taşımaktadır.

Antalya ilinin alfabetik sıraya göre, Akseki, Alanya, Elmalı, Finike, Gazipaşa, Gündoğmuş, İbradı, Kale, Kaş, Kemer, Korkuteli, Kumluca, Manavgat ve Serik şeklinde 14 adet ilçesi bulunmaktadır (Şekil 1). Bu ilçelerin karakteristik kırsal peyzaj özellikleri genel olarak şöylece özetlenebilir (Antalya Valiliği, 2000a ve Antalya Valiliği, 2000b).

Eski adı Marla olan *Akseki*, Antalya kent merkezini kuzeydoğusunda, deniz seviyesinden 1500 m

yükseklikte bulunan Antalya'nın en eski ilçelerindedir. Ekilebilir toprakların azlığı nedeniyle ilçede tarımdan çok hayvancılık ve ticaret gelişmiştir. Kardelen'in (*Galanthus elwesii*) ve Orkide türlerinin doğal olarak yayılış gösterdiği yöre olan Akseki, aynı zamanda Antalya'nın yaz aylarında rağbet edilen yaylalarındandır.

Kuruluşu M.Ö. 65'lere dayanan *Alanya* (=Alaiye) tarih boyunca doğu Akdeniz'in önemli limanlarından biri olmuştur. Antalya'ya 135 km uzaklıktaki Alanya bölgenin önemli turizm yerleşmelerinden biridir. Narenciye ve muz plantasyonları Alanya'nın baskın tarımsal desenini oluşturmaktadır. Tarihi eserleri ve doğal özellikleri turizm sektörü için önemli kaynaklardır.

Elmalı, Antalya'nın 127 km güneybatısında yer almakta; deniz düzeyinden yüksekliği 1150 m olan dağlık ve engebeli arazide kurulmuştur. Karasal iklimin hüküm sürdüğü Elmalı'da elma, armut ve ayva gibi meyve plantasyonları bulunmaktadır. Elmalı ve yaylaları kuru ve geceleri serin iklimi nedeniyle yaz aylarında Antalya kent merkezinde oturan yerli halk tarafından en çok rağbet edilen ilçelerdendir. Osmanlı Dönemi'nde Teke Emirliği'nin merkezi olması nedeniyle o zamanlar bölgenin kültür merkezidir. Folklorik özelliklerin, örf, adet ve geleneklerin son derece güçlü olduğu Elmalı'da aynı zamanda Osmanlı Dönemi'nden kalan birçok dini ve tarihi yapı bulunmaktadır.

İlin güneybatı kıyısında bulunan *Finike*, Antalya kent merkezinden 111 km uzaklıktadır. Büyüklüğü 80 km²'yi bulan Finike Ovası'nın varlığı ve uygun iklim nedeniyle lider sektörün tarım olduğu ilçede, büyük ölçüde narenciye ve örtü altı turfanda sebze üretimi yapılmaktadır. Halen Finike'de yerleşik nüfusun %73'ü tarımsal üretim etkinliklerinde bulunmaktadır.

Gazipaşa ilin güneydoğu kıyısında, kent merkezinden 190 km uzaklıktadır. Henüz kesinlik kazanmış olmamakla birlikte ilçenin eski adı olan Selinus'un tarih öncesi dönemlerden geldiğine ilişkin bulgular vardır. 50 km uzunlukta ve 7 km derinlikte Gazipaşa Ovası'nın gerisinde Torosların uzantıları bulunmaktadır. Gazipaşa yüzölçümünün %17,8'ini tarım; %12,4'ünü çayır-mera; %63,5'ini orman; ve %6,3'ünü tarım dışı alanlar oluşturmaktadır. Tarımsal alanlarında tarla bitkileri, bağ ve meyve, sebze ve süs bitkileri üretimi yapılmaktadır.

Geçmiş antik dönemlere dayanan *Gündoğmuş* ilçesi Antalya kent merkezine 182 km uzaklıkta olup, deniz düzeyinden yüksekliği 900 m'dir. Tarıma elverişli arazisi az olduğundan ilçede geçim kaynaklarını daha çok hayvancılık ve orman ürünleri oluşturmaktadır.

İbradı Antalya kent merkezine 180 km uzaklıkta, deniz düzeyinden yüksekliği 950 m olup, ilin kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde İbradı'nın 17. Asırda oldukça ünlü ve çok önemli bir belde olduğu belirtilmektedir. İlçenin dağlık bir alanda bulunması özellikle hayvancılık, orman ürünleri ve kısmen de tarımsal üretimi ön plana çıkarmıştır. İlçe, turizm yönünden son yıllarda gelişim kaydetmiştir. Turizm yönünden değer taşıyan Altınbeşik Mağarası ve çevresi ile birlikte 1994 yılında Milli Park ilan edilmiştir. Ayrıca Maşat Yaylası'nın Turizm Merkezi olarak ilan edilmesi, ilçenin kırsal turizm potansiyelini göstermektedir. İbradı'ya özgü geleneksel mimari, ilçenin sahip olduğu bir başka özelliktir. İklim, ekonomik yapı ve elde edilebilir yapı malzemelerinin insan yaşamından yola çıkılarak şekillendirdiği İbradı evlerinden asıl özelliklerini yitirmemiş 7 tanesi Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından koruma altına alınmıştır.

Antik dönemlerdeki adı Myra olan *Kale*, Likya'nın en önemli kentlerinden biri olmuştur. Antalya kent merkezine 137 km uzaklıktaki Kale, ilin güneybatı kıyısında yer almaktadır. 1987 yılına kadar Demre olan ilçenin adı çıkarılan bir yasayla Kale olmuştur. Bizans döneminde Myra önemli bir idari ve dini merkez olmuştur. Myra antik kenti ilçenin içinde bulunmaktadır. Myra kentinin tiyatrosu Likya'nın en iyi korunmuş tiyatrosudur. Piskoposluk merkezi de olan Myra'da St. Nicholas IV., yüzyıl başında piskopos olarak görev yapmıştır. Bilindiği gibi St. Nicholas çocukların, gemicilerin ve ağır işlerde çalışan işçilerin koruyucu azizidir. Adıyla anılan St. Nicholas Kilisesi, Hristiyanların önemli hac merkezlerinden biridir. Her yıl 6 Aralık'ta Demre'de Noel Baba etkinlikleri için gelen yabancı turistler ilçenin önemli gelir kaynaklarından. Ayrıca Batıkent, Andrake ve Simena antik kentleri de ilçenin sınırları içinde olmasına karşın turizm altyapısı yeterli olmadığından, bu ören yerleri çoğunlukla günübirlik turlar şeklinde ziyaret edilmektedir. İlçenin lider sektörü olan tarım ise narenciye ve örtü altı sebze üretimi üzerine kurulmuştur.

Kuruluşu yine Roma Dönemine dayanan *Kaş*'ın eski adı Antiphellos'tur. Antalya kent merkezine 168 km uzaklıkta olan Kaş ilin batı kıyısındadır. Kaş ilçesinin ekonomisi turizm üzerine kuruludur. İlçe merkezi eğimi yüksek Toroslarla çevrilidir ve bu nedenle tarıma elverişli değildir. Yerli halk yaz sezonunu turizm etkinlikleriyle geçirirken, kış döneminde genellikle yayla köylerindeki topraklarını işlemektedirler. Kaş'ın turizm yönünden en önemli işlevi, yörenin

esas konaklama merkezi olması ve civarda bulunan irili ufaklı tüm tarihi ören yerlerine yapılan günübirlik turların çıkış noktası konumunda bulunmasıdır.

Kemer, kent merkezine 45 km uzaklıkta ve ilin güneybatı kıyısındadır. 1970'li yılların başına kadar küçük bir Akdeniz köyü olan Kemer, turizmin etkisiyle otuz yılda büyük turizm yatırımlarının merkezi durumuna dönüşmüştür. Türkiye'nin ilk planlı turizm projesi olan Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi'nin de merkezi olarak öngörülen Kemer bugün 60.000 yatak kapasitesine ulaşmış durumdadır. Doğal ve tarihi özellikleri ve zenginlikleri turizmin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Olimpos, Phaselis ve Chimaerea (=Yanartaş) en çok ziyaret edilen tarihi alanlardır. Ayrıca Kuzdere ve Ulupınar dere yatakları da günübirlik rekreasyonun önemli destinasyonlarındandır. 1984 yılına kadar narenciye üretiminin yüksek düzeyde olduğu Kemer'de tarım toprakları yine turizmin etkisiyle baskılanmış ve çoğu üretici etkinlikleri ve arazilerini terk ederek turizm sektörüne kaymıştır.

İlin kuzeybatısında bulunan *Korkuteli*, Antalya kent merkezine 68 km uzaklıkta ve deniz düzeyinden 1020 m yüksekliktedir. Özellikle daha rahat bir güzergah olan yeni yolun açılmasıyla Antalya ve Korkuteli arasındaki yol kısalmış ve yaylacıların ulaşımı kolaylaşmıştır. Eski adı İstanos olan Korkuteli'nin kuruluşu M.Ö. 1300'lere dayanmaktadır. Esas olarak Akdeniz iklimiyle karasal iklim arasında geçiş noktası olan Korkuteli'nde lider sektör tarımdır. Hububat ve yemelik baklagil üretimi ağırlıklı olarak yapılırken, meyvecilik de yaygındır.

Kumluca ilçesi Antalya kent merkezine 90 km uzaklıktadır. Kumluca'da ağırlıklı olarak örtü altı sebze ve meyve tarımı yapılmaktadır. Ayrıca ilçe sınırları içinde bulunan Çavuş Köyü (Adrasan) turizm yönünden oldukça caziptir.

Manavgat, ilin doğu kıyısında yer alan Antalya kent merkezine 84 km uzaklıkta bir ilçedir. İlçe ekonomisinin temeli tarıma dayanmaktadır. Narenciye, pamuk, susam ve yerfıstığı üretimi yapılan ilçede turizm, tarımdan sonra gelen sektördür. Manavgat ilçesi 76 km'lik kıyı şeridinde turizm gelişim alanları, özel çevre koruma alanları, resmi kurumların yazlık tesisleri ile Antalya'ya gelen turistlerin %12'sine hizmet vermektedir. Manavgat ilçesine adını veren Manavgat Nehri önemli rekreasyon alanlarındandır. Ayrıca ilçe merkezine 60 km uzaklıkta bulunan, Köprü Irmağı'nı ve Selge antik kentini de içine alan "*Köprülülü Kanyon Milli Parkı*" Antalya bölgesinin önemli bir turizm destinasyonudur. Milli park sınırları içinde yer alan ve ülkemizde az bulunan Servi (*Cup-*

ressus sempervirens) ormanı da parkın değerini arttıran önemli bir faktördür. Köprülü Kanyon Milli Parkı rafting, arazi aracı turları gibi günübirlik etkinlikler için son derece uygun bir ortamdır.

Serik, Antalya kent merkezine 40 km uzaklıkta bir ilçedir. Serik'in 22 km uzunluğunda kıyı şeridi bulunmasına karşın ilçe merkezi kıyı gerisindedir. İlçenin tarımsal üretimi oldukça yüksek düzeydedir. Pamuk, yerkıstığı, açıkta sebze, narenciye ve süs bitkileri üretimi yapılmaktadır. Sınırları içinde Aspendos ve Silyon gibi çok önemli antik kentler bulunmasına karşın, ilçe merkezi turizmden payını alamamaktadır. Çünkü denize kıyısı yoktur ve bu antik kentlerle organik bir bağı bulunmamaktadır. Turizm yönünden önem taşıyan belde olan Belek Turizm Merkezi de yaklaşık 23.000 yatak kapasitesiyle ilçe sınırları içindedir.

Antalya'nın Geleneksel Kent Kimliği

Bir kentin kimliği, o kentte yaşayanların onda buldukları değerler ve amaçlar kümesinden yola çıkarak kente yakıştırıp yükledikleri bir idealleştirmeyi ifade etmektedir (Antalya Belediye Başkanlığı, 1990). Doğal ve kültürel şeklinde iki bölümde incelenen bu değerler, doğal çevre ve kültürel çevre olarak da ifade edilebilir. Doğal çevre kapsamı içinde bitki örtüsü, iklim, topografya, vb. gibi doğal coğrafi özellikler yer alırken, kültürel veya bir anlamda yapay çevre kapsamında binalar, kent bölgeleri, yollar, anıtlar kent kimliğini oluşturan elemanlardır. Ancak bir kentin kişiliği ve kimliğini sadece yapıların mimari değerinde, doğal çevrenin özelliklerinde aramaya çalışmak doğru olmaz; bu olumlu özellikler ancak içinde geçirilen yaşam deneyimi ile tanımlanır, bir anlam, bir değer kazanır; iki yön birbirini bütünlük (Antalya Belediye Başkanlığı, 1990). Yukarıda sayılan doğal ve kültürel özellikler zaman içinde sadece bir araç olmaktan çıkar, hem araç, hem de amaç durumuna dönüşür. Böylece kentin kimliği anlam kazanır. Bir kentin kimliğinin tarihsel bir süreçte oluştuğu ve değiştiği söylenebilir.

Antalya'nın geleneksel kent kimliğini, doğal ve tarihsel dokuya sahip özgün bir çevre oluşturmaktadır. Doğal dokunun elemanları arasında falezler, şelaleler, karlı Toroslar, Akdeniz'in özgün bitki örtüsü ve palmyeler sayılabilir. Birçok turistik otel ve tatil köyü broşüründe Antalya için "*Akdeniz'in İncisi*" tanımlaması yapılmaktadır. Tarihi yönden Antalya, birçok uygarlıkların izlerini taşıyan tarihi yapıları ve öğeleri günümüze kadar koruma başarısını gösteren ender kıyı kentlerinden biridir. Bütün bu özellikler, Antalya'ya evrensel bir kimlik kazandırmaktadır. Kent

için sahip olunan bu kimlik, tarih ve doğasının yaygınlığı ölçüsünde çevreye yayılmakta; diğer kıyı yerleşmeleri için de benzer tanımlamalar yapılmaktadır.

Geleneksel Mimari ve Bahçeler

Geleneksel mimariyi Antalya'da iklim ve çevre koşulları etkilemiştir. Antalya'da yüz yıl önce yapılan evde de, iki bin yıl önce yapılanda da aynı çakıl döşemeye, aynı sıvaya rastlanmaktadır. Bundan 2000-2500 yıl önce taştan oyulmuş Likya gömütlerinde görülen yapı biçimi, bugün de zahire ambarlarında en küçük ayrıntısına varıncaya dek sürdürülmektedir (Bektaş, 1980). Antalya evlerinde odadan başlayarak hayata, taşlığa, bahçeye, sokağa ve alana varan aşamalarıyla mekân organizasyonunu dışa, doğaya bağlı yaşam şekillendirmiştir. Bu, mimaride seçilen yaşama biçiminden yola çıkılması demektir. Mimari çözümler hep içten dışa olmuştur. Antalya evlerinde yaşamın gerçeklerine, doğa ve çevre koşullarına uygunluk ön planda tutulmuştur. Bu tutum geleneksel Antalya mimarisine gerçekçi bir özellik kazandırır. Biçimden önce işleve önem verişle belirgin olan bu gerçekçilik, estetik yetkinlik kaygısını büyük ölçüde geriye iterek içtenliği öne çıkarırken, kabalığa düşmektedir (Yurt Ansiklopedisi, 1982).

Evlerin bahçeleri meyve bahçesi niteliğindedir. Bahçelerde pekmez kaynatma yerinden üzüm ezme teknesine, sıra havuzuna; çamaşır ocağından tandıra; erzak ambarından dibek taşına; odunluğundan taka tukalığına her şey yerini bulur ve her evde bir kuyu vardır (Bektaş, 1980). Antalya evlerinde, bahçenin evin altına sokulmuş bölümüne "*taşlık*" denir. Taşlıklar yüksek duvarlarla çevrili, istenmeyen bakışlardan korunmuş bahçelerle birlikte, basamak basamak değişik ölçülerde gölge sunarlar. Bir merdiven taşlıktan birinci kata çıkarken, sahanlığından ara kata geçiş olanağı verir. Merdivenin çıktığı yer "*hayat*"tır. Hayat, indirilip kaldırılabilen; kafeslerle, görüşü ve ışığı denetlenebilen bir ortak alandır. Evlerde ana kat birinci kattır. Plan çoğu kez tam çıkmalarla zenginleştirilir.

SONUÇ

Bir yörenin veya bölgenin doğal ve kültürel peyzaj özellikleri, peyzaj planlama ve tasarım çalışmaları için incelenmesi ve değerlendirilmesi gereken temel verilerdendir. Ayrıca gerçekleştirilmesi hedeflenen turizm etkinliklerinin planlama aşamasında değerlendirilirler. İnsan kullanımının söz konusu olduğu her yerde doğal özellikler değiştirilmekte, fiziksel yapı yeniden şekillendirilmekte ve kültürel özellikler alana taşınmaktadır. Peyzaj planlaması, bu sürecin

oluşum şeklini ortaya koyan, çok çeşitli verileri irdeleyerek gelecekteki gelişimlerin yerlerini, düzeylerini ve şeklini belirleyen bir çalışmadır. Bir alanın veya yörenin sahip olduğu topoğrafik yapı, bitki örtüsü, iklim, jeomorfolojik yapı gibi doğal peyzaj özelliklerinin değerlendirilmesi sonucunda söz konusu alana ilişkin bir doğal peyzaj karakteri ortaya çıkar. Bu özelliklerin planlama süreci için olduğu kadar, tasarım sürecindeki yeri de bir o kadar önemlidir. Tasarlanacak kullanımların, alan ve yakın çevresi ile bütünleşmesi için öncelikle doğal ve kültürel peyzaj özelliklerinin anlaşılması ve tasarım sürecine aktarılması gerekmektedir.

Antalya'nın sahip olduğu doğal ve kültürel peyzaj özellikleri yörede yapılacak peyzaj planlama ve tasarım çalışmalarını doğrudan etkilemektedir. Antalya'da doğal bitki örtüsü, traverten arazi ve deniz üçlüsünün oluşturduğu girift yapı; dağlar; antik dönemden kalan tarihi eserler; Akdeniz ikliminin etkisiyle şekillenen kırsal peyzaj; geleneksel mimari ve yerleşim yerlerinin fiziksel gelişimleri, baskın peyzaj özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Son derece zengin maki bitki örtüsü, denize kadar inen ormanları ve bütün kıyı boyunca sık sık değişen bu zengin doğal güzelliklere ek olarak, toprak, iklim ve toplumsal yapının ortaya koyduğu farklı tarımsal peyzajlar dizisi de bütün kıyı boyunca sergilenir. Bu özellikler arasındaki karmaşık ilişkiler Akdeniz'in özgün ortamının da etkisiyle bir "Antalya peyzajı" ortaya koymaktadır. Antalya peyzajı, turizm ve kentleşme gibi iki büyük faktörün baskısıyla sürekli değişmektedir. Olumsuz yöndeki değişikliklerin önüne geçilebilmesi için sahip olunan doğal ve kültürel peyzaj özelliklerinin tanınması ve iyi anlaşılması gerekmektedir.

Bu çalışmada Antalya peyzajını oluşturan doğal ve kültürel özelliklerin genel olarak incelenmesi amaçlanmıştır. İncelenen doğal ve kültürel peyzaj özellikleri, turizm planlama sürecinde temel kaynak ve envanter bilgisi olarak yer almakta ve değerlendirilmekte; peyzaj planlama ve tasarım süreçlerine doğrudan katılmakta ve planlama-tasarım ürünü ile yeni biçimlere dönüşmektedir.

KAYNAKÇA

- Antalya Belediye Başkanlığı (1990). *Antalya Kent Merkezi İçinde Kalekapısı ve Çevresi Kentsel Tasarım Yarışması Bilgi Kitabı*. Antalya.
- Antalya Valiliği (1986). *Antalya I. Selçuklu Eserleri Semineri*. Antalya.
- Antalya Valiliği (2000a). *Antalya İli Çevre Durum Raporu*. Antalya: T.C. Antalya Valiliği Çevre İl Müdürlüğü.
- Antalya Valiliği (2000b). *Antalya İl Yıllığı*. Antalya.
- Aran, S. (1965). *Peyzaj Mimarisi-I*. Ankara: A.Ü.Ziraat Fakültesi Bahçe Mimarisi ve Ağaçlandırma Kürsüsü.

- Aran, S. (1977). *Peyzaj Mimarisi "Temel Prensipleri"*. Ankara: A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları: 635.
- Atalay, İ. (1983). *Türkiye Vejetasyon Coğrafyasına Giriş*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 19.
- Bayraktar, A. (1973). *İzmir Şehrinin İmarında Peyzaj Mimarisi ile İlgili Problemler ve Prensiplerin Tespiti*. İzmir: Yalova Bahçe Kültürleri Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayın No: 33.
- Bektaş, C. (1980). *Antalya*. İstanbul: Antalya Belediyesi Yayını, Özal Basımevi.
- Blamey, M. ve Grey-Wilson, C. (1993). *Mediterranean Wild Flowers*. London: Harper Collins Publishers.
- DİE (1995). *Türkiye İstatistik Yıllığı*. Ankara.
- Durukan, A. (1987). *Alâeddin Keykubat Döneminde Antalya*. (s: 26-30) Seyirci, M.(ed.). *Antalya 2. Selçuklu Eserleri Semineri*. Antalya: Damla Ofset Matbaacılık.
- Göktürk, R. (1994). *Antalya Şehir Florası Üzerine Bir Araştırma*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Anabilim Dalı (basılmamış yüksek lisans tezi).
- Grenon, M. ve Batisse, M. (1988). *Mavi Plan-Akdeniz Havzasının Geleceği*. Ankara: T.C. Çevre Bakanlığı.
- Makhzoumi, J. ve Pungetti, G. (1999). *Ecological Landscape Design and Planning-The Mediterranean Context*. London: E&FN Spon.
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü (1999). *Antalya İklimi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.
- Mimarlar Odası (1996). *Antalya Kıyı Yerleşmeleri Planlama, Yapılma, Kullanma ve Sorunları*. Antalya: TMMOB Mimarlar Odası Antalya Şubesi. Maraton Ofset ve Matbaacılık.
- Orman Bakanlığı (1972). *Olimpos-Beydağları Sahil Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı*. Antalya: T.C. Orman Bakanlığı Batı Akdeniz Bölge Müdürlüğü.
- Sayan, M.S. (1998). *Antalya Kıyı Bandındaki Bazı Turizm Amaçlı Tesislerin Peyzaj Mimarlığı Yönünden İrdelenmesi Üzerinde Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı (basılmamış doktora tezi).
- Sayan, M.S. (2000). *Antalya Kıyılarındaki Turistik Tesisler ile Çevre Arasındaki İlişkilerin Peyzaj Mimarlığı Yönünden Değerlendirilmesi*. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Yıl:11, Mart- Haziran 2000: 14-20.
- Toprakçu Genel Müdürlüğü (1970). *Antalya Havzası Toprakları (Havza No: 9)*. Ankara: Köy İşleri Bakanlığı Toprakçu Genel Müdürlüğü Yayınları No:145.
- Turizm Bakanlığı (1993). *The Turkish Landscape*. Ankara.
- Turizm ve Tanıtma Bakanlığı (1975). *Batı Akdeniz ve Güney Ege Turizm Gelişim Araştırması-Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi*. Ankara: T.C. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Planlama Dairesi Başkanlığı.
- Yurt Ansiklopedisi (1982). *Antalya*. İstanbul: Anadolu Yayıncılık A.Ş.Cilt 2: 748.

- Gönderilme tarihi: : Şubat 2001
Değerlendirme : Mart 2001
Dizelme : Nisan 2001
Yeniden Değerlendirme : Nisan 2001
Dizelme : Mayıs 2001
Kabul : Haziran 2001

Dr. M. Selçuk Sayan, Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 07070 Kampus, Antalya